

SÜTŐ KÁLMÁN ZSOLT*

ÍTELET-VÉGREHAJTÓK ÉS ÍTELET-VÉGREHAJTÁS NAGYBÁNYÁN A 17–18. SZÁZADBAN

Kulcsszavak: *Nagybánya; hóhér; kivégzés; ítélet-végrehajtó; ítélet-végrehajtás*

Nagybánya városa I. Lajos király jóvoltából már a 14. századtól szabad királyi bányavárosokat megillető privilégiumokkal rendelkezett. Az 1347-ben¹ és 1376-ban² megerősített kiváltságlevelek tartalmazták, többek között, a bíró és az esküdtek évenkénti szabad választásának a jogát, valamint a pallosjogot, azaz a halálos ítéletek kimondásának és végrehajtásának a jogát. A város büszke volt kiváltságaira, a Szent István-torony déli falába a pallosjogot jelképező Roland-domborművet illesztetett, mely egy, jobb kezében buzogányt, bal kezében pallost tartó páncélos lovagot ábrázol³ (1. kép).

1. kép. A Roland-dombormű

* SÜTŐ Kálmán Zsolt (1982), PhD, történész, történelemtanár, Aurel Popp Művészeti Líceum–Kölcsy Ferenc Főgimnázium, Szatmárnémeti, vegykonyha@yahoo.com

1 Román Nemzeti Levéltár Máramaros megyei Hivatala (a továbbiakban RNLtMm), Nagybánya város levéltára (a továbbiakban Nagybánya lt), 33-as leltár, Kiváltságlevelek (a továbbiakban Kiváltságlevelek) 1. sz.

2 Kiváltságlevelek 13. sz.

3 SCHÖNHERR Gyula: *Történelmi vázlat = Nagybánya és környéke*. Szerk. PALMER Kálmán. Nagybánya, 1894; WEISZ Attila: *Szent István-torony, Nagybánya*. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=181> (Utolsó megtekintés 2022. 06. 20.). Sajnos, a 19. század végén még elfogadható állapotban levő dombormű mára nagyon megrongálódott, a jobb kéz és a benne levő buzogány már nem látható.

Tanulmányunkban kísérletet teszünk a nagybányai ítélet-végrehajtók személyének és feladatköreinek a bemutatására, valamint számba vesszük az általuk végrehajtott büntetéseket. A nagy mennyiségű forrás okán a vizsgált időszak időhatárai 1600-tól 1730-ig terjednek. Mivel Nagybánya kapcsán a téma behatóbb tanulmányozásával eddig senki nem foglalkozott, megállapításainkat szinte kizárólag a város levéltárának kiadatlan forrásaira alapozzuk.⁴ A kiadott források közül a Balogh Béla által szerkesztett *Nagybányai boszorkányperek* című forráskiadvány tartalmaz releváns adalékokat a témára vonatkozóan.⁵

AZ ÍTÉLET-VÉGREHAJTÓ

A város saját ítélet-végrehajtót tartott, aki a forrásokban többféle megnevezéssel fordul elő: *carnifex*, *licitor*, *executor*, *perdo*, *henger*, *fekete ember*, *mester cigány*, *hóhér*. Ahogy arra némely megnevezés utal is, a mesterség képviselői legtöbbször a cigányság sorából kerültek ki.⁶ Számukat tekintve általában egy hóhér teljesített szolgálatot, de voltak időszakok, amikor két ítélet-végrehajtót is alkalmaztak. Ha ketten voltak, hierarchia állt fenn köztük, amint arra a „nagyobb henger”,⁷ „kisebb henger”,⁸ „feketebb henger”⁹ megnevezésekből következtetni lehet. Ha csak egy hóhér állt is a város alkalmazásában, nem egyedül végezte a munkáját, hanem voltak legényei, segítői.¹⁰

A hóhér „hiteles személynek” számított, évente tett esküvel kötelezte magát hivatala gyakorlására. Heti 40 dénár fizetést kapott, így teljes évi fizetése 20 forintba rúgott. Összehasonlításként, 1655-ben a város csatornamestere évi 25, a jegyző 75, az órásmester 32, a kapuknál szolgáló darabontok 36, a sírásó 10, a határkerülési felada-

4 Adatainkat a közigazgatási iratok (RNLTm, Nagybánya lt, 34-es leltár, Közigazgatási iratok – a továbbiakban Közig. iratok), a tanácsi jegyzőkönyvek (RNLTm, Nagybánya lt, 283-as leltár, Tanácsi jegyzőkönyvek – a továbbiakban TanJkv) és a számadások közül gyűjtöttük. (Az 1599–1648 között keletkezett számadások lelőhelye: RNLTm, Nagybánya lt, 1-es leltár, Feudális iratok – a továbbiakban Feudális iratok; az 1649–1780 közötti időszak számadásai a 34-es leltár Közigazgatási iratai között találhatók.)

5 *Nagybányai boszorkányperek*. Szerk. BALOGH Béla. Balassi, Bp., 2003 (A magyarországi boszorkányság forrásai. Várostarténeti források 1 – a továbbiakban *Nagybányai boszorkányperek*).

6 Más városok esetén is hasonló figyelhető meg. KISS András: *Források és adatok a kolozsvári cigányok XVI–XIX. századi történetéhez* = Uő: *Más források – más értelmezések*. Mentor, Marosvásárhely, 2003. 239–253.

7 Feudális iratok 559/1643. 177; 533/1642. 64.

8 Uo. 611/1644. 67; TanJkv 3. sz. 381.

9 Feudális iratok 733/1646. 74.

10 1724. február 8-án a hóhér szolgálójának a város 1 forint 20 dénárért egy új abanadrágot vásárolt. Közig. iratok 45/1724. 22^v.

tokat ellátó korcsolyás 20, a városszolga 40 forint fizetést kapott.¹¹ Emellett a hóhér más juttatásokban is részesült: évente egy-egy nadrágot, dolmányt, süveget, pokrócot, egy-egy pár csizmát vásárolt neki a városi tanács.¹² 1699-ben a hóhérra költött összegekről a következőképpen adtak számot: „Die 8 Januarii. Eskedtünk be a fekete embert a perdoságra, esztendő s salariuma lévén f. 20. Per vices [ti. váltakozva] edgyszer mászszor erogaltunk neki f. 20. Adván neki csak új csizmát feleségestől 4 párt, gyolcsinget, új fekete süveget, nadrágot és egyebeket”.¹³ Eskütétele alkalmával kenyeret, bort, szalonnát és „sódort”, azaz sonkát vagy oldalast, esetleg valamilyen lapockahúst kapott.¹⁴ A kínzást és testi fenytést külön honorálták, továbbá minden kivégzésért újabb összeg ütötte a markát. Ez a kivégzés módjának függvényében változott, lefejezésért vagy akasztásért 1 forint, elevenen elvermelésért 1,5 forint volt a díja.¹⁵

Habár nem volt rosszul fizető tisztség, a munka jellegéből fakadóan, illetve a tisztiséget betöltő személyeket övező társadalmi kirekesztettség okán a hóhérság nem volt egy áhított foglalkozás. Az is előfordult, hogy a leszerződött hóhér év közben megszökött.¹⁶ Éppen ezért a városi tanács, ha lehetősége nyílt rá, próbálta rávenni az ítélet-végrehajtókat, hogy hosszabb időre kötelezzék el magukat a szolgálatra. 1666-ban például azzal a feltétellel kegyelmeztek meg a lopáson kapott hóhérnak, ha „magát a perdosághban perpetuállyá, mígh él”, vagyis élete végéig vállalja a hivatalt. „Reá is ígírte magát, kezét beadta, és be is esküdték.”¹⁷

A hóhér a városi társadalom peremére szorult, az emberek nem szívesen érintkeztek vele. Elszigeteltségét jól példázza, hogy 1665-ben a magisztrátus elhatározta, hogy a „rút perdonak, hengernek” fizetésével ne a fizetőpolgár, hanem a szószólók foglalkozzanak, így a neve sem fog a becsületesnek tekintett tisztviselőkkal egy fize-

11 Uo. 41/1655. 24–46.

12 1649. január 16. „Fizettünk az hóhérnak, Daninak ruházattýára az usus szerént: egy sebesi pokróczra attunk neki f. 1, egy bokor csizmára f. 1, egy aba nadrágra f. 1, egy szukmánra f. 1.” Uo. 28/1649. 158.

13 Uo. 36/1699. 144.

14 „Die 6 Januarii. Nemes Bíró uram parancsolattyábul az perdott beesketvén, hite után adtunk fizetésibe kenyeret, bort, sódort. Bereginé asszonyomtól kenyeret nekie d. 24, Lőrincz István uramtól edgy sódort d. 24, Lőrincz István uramtól bort just [ti. icce (lat. justa) = 0,65–1,67 liter. Bogdán István: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Akadémiai, Bp., 1991. 187–216.] 8 d. 32. Die eodem. Adtam pénzt neki fizetésibe d. 64. Die 8 Januarii. Dési István uramtól vöttünk neki edgy görinyes veress süveget f. 1 d. 36. Die 10 Januarii. Monai Szabó István uramtól vöttünk edgy aba nadrágot f. 1 d. 54. Die eodem. Turi Csizmadia János uramtól csizmát f. 1 d. 70. Die 15 Januarii. Gálfi János úrtól 4 sing gyolcsot ingnek nekie.” Uo. 42/1705. 54.

15 Feudális iratok 491/1641. 126; Közig. iratok 56/1657. 316.

16 „Die 31 Martii. István hengernek attam fizetésében f. 2. Dániel hengernek szolgálata fejében f. 2, mivel András elszökött.” Feudális iratok 559/1643. 408.

17 TanJkv 3. sz. 368.

tési listán szerepelni, és ő maga sem „molesztálja” folyton mindenféle összegekért a fizetőpolgárt.¹⁸ Hogy a hóhér esetenként kitartóan, már-már zaklatásszerűen követelőzött, arra bizonyíték a szószóló 1714. április 5-i beszámolója: „A perdónak fia vagy unokája meghalván, és reggeltől fogva déli egy órákorig tülle nem maradhatván, sok sírására, fiának eltakarítására fizetésében vettem nekie három sing gyolcsot per d. 21, facit d. 63. Egy kapát kérvén a házunktul sírásni és egy fejszét Korcsolyás Jeneitől, elszökött véllek”.¹⁹

Az 1600–1730 közötti időszakból tizenegy, Nagybányán szolgálatot teljesített hóhért sikerült név szerint azonosítanunk (1. táblázat). Általában csak keresztnévük ismert, olykor becézett formában, ritkábban azonban család- vagy teljes nevüket is megtaláljuk. Akadtak ugyanakkor évek, sőt egész évtizedek, amikor az iratokban csupán a tisztségét említették, de hordozójának nevét nem. Megfigyelhető a mesterség apáról fiúra való öröklődése, 1714-ben például az iratokban 1690–1708 között említett Dani henger fia, Lackó lett a hóhér.²⁰

Sorszám	Név	Szolgálati idő
1.	Stephanus Kovács	1606–1621
2.	Christoph Andor/Andorka	1641–1642
3.	András	1643
4.	István	1643
5.	Dániel/Dani	1643–1657
6.	Dudonya	1646–1647
7.	János	1665–1666
8.	Moldován/Moldovai	1687–1694
9.	Dani	1690–1708
10.	Ferencz János	1712
11.	Lackó	1714

1. táblázat. Hóhérok Nagybányán

18 „Az becsülletes Tanács és Communitas látván mintegy becstelenségekre lenni az becsülletes fizetőpolgároknak és lajstromoknak is (mellyben sok becsülletes embereknek nevei forgának) rútításokra, hogy az rút perdónak, hengernek is neve ott forogh, és neki is salariumának fizetésével az fizetőpolgár terheltetik, s általa szemtelenül ottan-ottan molestáltatik. Annakokáért őkegyelmek egyenlő értelembül mind az hengernek való fizetést, s mind penigh az ebeknek ölésétül való cigányok salariumát onnan tollálták, és azoknak rubricáját s fizetéseknek is munkáját az szószólóknak lajstromokba transferálták, és hogy a modo in posterum azoknak való fizetést az szószólók (kik egyébaránt is fizetnek nekiek) praestállják, elvégezték.” Uo. 288–289.

19 Közig. iratok 58/1714. 124^r.

20 Uo.

A nagybányai hóhért gyakran kérték kölcsön halálos ítéletek végrehajtására a szomszédos törvényhatóságok.²¹ „Némely latrokat kelletvén exequáltatnom, kegyelmet kérem, az mester cigánt bocsáttassa által, jó gondviselés alatt visszaküldöm” – áll a nagybányai főbírónak címzett, 1657. augusztus 7-én Máramarosszigeten kelt levélben.²² 1699. január 22-én a felsőbányai magisztrátus a következő kérelemmel fordult a nagybányai városvezetéshez: „Léven törvényszékünkön bizonyos causa, melynek executiójára az fekete ember kívántatik holnapra. Minekokáért kegyelmek az szokás szerént az deputátus emberünknek curája alatt kiadni ne neheztelje. Holnap dolgát végezvén restituáltatik”.²³ Az is előfordult azonban, hogy a nagybányai magisztrátus maga is Désről vagy Szatmárról kölcsönként hóhérral kényszerült elítélteket kivégeztetni.²⁴

A közhiedelemmel ellentétben, a kivégzések nem voltak mindennapos események a városban. Voltak évek, amikor egyetlen személyen sem hajtottak végre halálos ítéletet.²⁵ A hóhérok azonban ilyenkor sem tétlenkedtek, ugyanis testi fenytéseket, csonkításokat, kínvallatásokat hajtottak végre, árkokat, vécéket tisztogattak, dögöket nyúztak, és eltakarították az elhullt állati tetemeket. Olykor a kóbor ebek befogására és leölésére is őket utasították, bár, a számadások tanúsága szerint, ezzel a feladattal már a 17. század elejétől az ún. canicidák, vagyis az ebőlő cigányok foglalkoztak.²⁶ A hóhérok némelyike szegkészítéssel is foglalkozott, többük a szószólókkal vásároltatt vasat magának, melynek árát a fizetésükből vonták le.²⁷ Az elkészült szeget esetenként a város vásárolta meg tőlük.²⁸

AZ ÍTÉLET-VÉGREHAJTÁS

A büntetésnek két fajtája volt: rendes (*poena ordinaria*) és rendkívüli büntetés (*poena extraordinaria*). Rendes büntetésnek az adott bűncselekményre az ország törvényei és szokásjoga által rendszerint kiszabandó büntetést nevezték. Például a közbűncselekmények rendes büntetése a középkorban és a kora újkorban rendszerint a halálbün-

21 Feudális iratok 790/1647. 50; Közig. iratok 15/1650; 15/1657; 58/1714. 123^r–124^r.

22 Közig. iratok 41/1657.

23 Uo. 1/1699.

24 Uo. 66/1712. 117^v–120^r.

25 Nem végeztek ki senkit például 1644-ben, 1655-ben, 1699-ben. Feudális iratok 611/1644. 68; Közig. iratok 41/1655. 47–48; 36/1699. 145–147.

26 Feudális iratok 34/1621. 187.

27 Közig. iratok 66/1712. 118^r; 58/1714. 123^r; 47/1723. 27^r.

28 1636-ban például a henger 2800, 1643-ban pedig 1600 darab héjazószeget adott el a városfalakra, a parókia és a templom épületére gondot viselő egyházfinak. Feudális iratok 255/1636. 124; 559/1643. 177.

tetés volt. Rendkívüli büntetésnek az adott bűncselekményre kiszabandó rendes büntetésnél enyhébb büntetést nevezték. A rendkívüli büntetés mértékét, nemét sem törvény, sem szokásjog nem szabályozta, hanem az az ítéletet hozó szerv saját belátására volt bízva.²⁹

HALÁLBÜNTETÉSEK

A halálbüntetések (*poenae capitales*) végrehajtásuk módját tekintve két osztályba sorolhatók: egyszerűek (*poenae capitales simplices*) vagy minősítettek (*poenae capitales qualificativae*). Az egyszerű halálbüntetés végrehajtása során gyorsan és viszonylag fájdalommentesen oltották ki az elítélt életét, míg a minősített halálbüntetés végrehajtása már fokozott fájdalomkózással, nagy kínokkal járt. Az egyszerű kivégzési módok közé tartozott a lefejezés, akasztás, vízbe fojtás (egyes szerzők szerint az elevenen megégetés, megkövezés és elevenen felnégyelés is). A minősített kivégzési módokhoz a kerékbe törés, horogra függesztés és karóba húzás tartozott.³⁰ Mind az egyszerű, mind a minősített halálbüntetés járhatott a végrehajtást megelőző kínzó büntetésekkel: lófarkon vesztőhelyre hurcolással, tüzes fogókkal szaggatással, nyelvkimetszéssel, kézlevágással.³¹

A büntetés kiszabását bírósági per előzte meg, melynek során nagy hangsúlyt fektettek a tanúk kihallgatására. A halálbüntetés kiszabásához több tanú egybehangozó állítása szükségeltetett. 1667. szeptember 9-én a nagybányai hóhér feleségét megvesszőztették a pellengérenél, mivel azt találta mondani az egyik kutyáját lelövő darabontnak: „A te Isteneden sem attam volna azt a kutyát!” Az ítélet indoklásaként hozzátették: „Ha két tanúja volna, minden bizonnyal kövel veretnék őkegyelmek agyon, de csak egy tanúja vagyon, s azért esik csak ilyen büntetés rajta”.³² Kiemelt, perdöntő szerep jutott ugyanakkor a vádlottak beismerő vallomásának, amelyet emiatt, ha szükségesnek láttak, kínvallatással is megpróbáltak kicsikarni. Nem mindig jártak azonban sikerrel. 1669-ben egy lótolvajlással gyanúsított személy kínvallatását követően a következőt írták a tanácsi jegyzőkönyvbe: „Ez lator die 5 Decembris igen megkínóztaték, de magát igen keményen viselvén, semmit sem valla: maga, mind mellye, ágyéka, háta, dereka, fara s az post praedicamentum is igen megcsepegettett”.³³

29 BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Dialóg Campus, Bp.–Pécs, 2000. 167.

30 Uo. 167–168.

31 BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *Kivégzési rituálék = Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Szerk. MÁTHÉ Gábor–RÉVÉSZ T. Mihály–GOSZTONYI Gergely. ELTE Eötvös, Bp., 2013. 31.

32 TanJkv 3. sz. 450.

33 Uo. 628.

A számadáskönyvek bejegyzéseiből a kínvallatásnál használt eszközökről is tudomást szerzünk. 1621. szeptember 9-én „hogya az ökörlopó oláhot megvallatták, vet-tünk arra az szükségre gyertyát d. 10. Az mestereknek attunk borra való pénzt ugyan-akkor estve d. 13½. Kötzöni való gyöplőt vettünk ugyanakkor d. 6. Ismégh egy istrán-got nyakra vettünk d. 6. Csöpögtetni való fenyőviaszt vettünk d. 1½. Azon mestereknek adattanak azután ismégh 2 icce bor árrát d. 9.”³⁴ 1621. november 25-én „hogya Pethő Annát meghvallatták, attunk gyertyára és fenyőviaszra d. 1. Az czi-gánoknak ugyanakkor estve attunk borra d. 13½.”³⁵ A kivégzések és kínvallatások komoly pszichikai terhet jelentettek a jelenlevők számára, ezért mind a hóhérok és segédjeik, mind a kötelezően részt vevő hatósági megbízottak minden alkalommal „bátorságra valót”, azaz bort kaptak. 1621. szeptember 17-én a már említett ökörlopó oláh felakasztásának költségeiről a szószólók így adtak számot: „Az mestereknek ad-tunk borra való pénzt 3 iczére d. 12. Azelőtt magunk hozattunk 3 icce bort, polturást, mígh egymást öszve vártuk d. 13½.”³⁶ 1723. november 23-án szintén bort vásároltak: „Az malefactoroknak turturázásának alkalmatosságával becsületes bíró uram paran-csolatából deputátus uraiméknak Gellér Mihály uram 8 pénzes borából just 6 d. 48. Szószólóknak just 2 d. 16. Korcsolyásoknak just 3 d. 24.”³⁷

A kivégzések nyilvánosan zajlottak, céljuk, a bűn megtorlásán túl, az elrettentés volt, amint azt gyakran bele is foglalták az ítéletek szövegébe.³⁸ A vesztőhely a város déli oldalán, a Magyar kapu előtti térségben, a falon kívül épült ún. Veres-torony szomszédságában elterülő Kákásmezőn volt. A holttesteket a vesztőhelyen temették el, és nem szolgáltatták ki az azokat esetlegesen kérelmező hozzátartozóknak.³⁹

Lefejezés. A forrásokban a 17. század eleje óta tűnik fel a „város pallosa”,⁴⁰ amellyel a fejbételeket végrehajtották. A Nagybányai Történelmi és Régészeti Múzeumban őriznek egy olyan, a 16–17. század folyamán egy toledói műhelyben készült kétkezes pallost, amelyet a hóhér pallosának tartanak, bár vélhetően nem ez volt a nagybányai

34 Feudális iratok 34/1621. 29.

35 Uo. 36.

36 Uo. 30.

37 Közig. iratok 47/1723. 18°.

38 Egy 1664-ben csecsemőgyilkosságot elkövető nő fölött kimondott halálos ítélet így hang-zott: „1664 die 9 Maii. Colossi Albertné hallatlan dolgot cselekedvén, tölle született ártat-lan gyermekét meghölvén, késsel meghmetélvén torkát, azért Isten kijelentvén ez gonosz cselekedetét, törvénye ez: az Kákás mezőre akasztófához kiviszik, másoknak, gonosz éle-tőeknek bűnöktől való rettentésére és maga bűnének büntetésére elvermeltetik elevenen”. TanJkv 3. sz. 254.

39 Uo. 685.

40 1621. január 8-án „Csiszár Jánosnak az város pallosa tisztíttatástul(!) fizettünk d. 25.” Feu-dális iratok 34/1621. 17.

hóhér által használt eszköz.⁴¹ Nagybányán a lefejezés nagyon gyakori és humánus kivégzési módnak számított, a súlyosabb büntetéseket többször enyhítették erre.⁴² A lefejezést férfiakon és nőkön egyaránt alkalmazták. Általában gyilkosság⁴³ és lopás esetén rótták ki, de ez volt a házasságtörést elkövető férfiak hagyományos büntetése is.⁴⁴ Ritkább esetekben boszorkánysággért is kiszabták, enyhített büntetésként.⁴⁵ Az egyik érdekes eset 1663-ban történt, mikor Dési Csizmadia István jelentette a városi tanácsnak, hogy a felesége „tőle hitetlenül latrával, Bányai Asztalos Istvánnal elszökött”. Úgy tűnik, hogy a vétkes felkutatásában nem hagyatkozott a hatóságokra, hanem ő maga bukkant a nyomukra Brassóban, ahol viszont kiegyezett velük, és 100 forint fejében futni hagyta őket. Tettét azonban a nagybányai tanács úgy értékelte, hogy Dési parázناسágra adta feleségét, ezért kimondták fölötte a szentenciát: „Törvénye ez, hogy az mi az magoknak büntetések lőtt volna, ő fizessen avval, azért kivitetik az Veres torony alá, és feje elüttetik. Úgyis lőtt”.⁴⁶

Akasztás. A leggyakrabban alkalmazott kivégzési mód volt Nagybányán, általában lopásért szabták ki. Önmagában is eltörölhetetlen gyalázatnak számított, amit néha még azzal súlyosbítottak, hogy a hóhér, megszegyenítés gyanánt, az elítélt nyakába kötötte az eltulajdonított tárgyat, és úgy kísérte őt ki a vesztőhelyre. 1658-ban a Lőrinczi István fölött kimondott halálos ítélet így hangzott: „Az Lőrinczi Istvánnak disznó, temetőkert boronája, gyümölcs és egyéb lopása elegendő tanúknak megcir-

41 *Baia Mare oraș liber regal: vestigii și mărturii istorice medievale.* Red. Viorel Rusu–Lucia Pop–Ioan Botiș. Eurotip, Baia Mare, 2014. 100; Sorana Mișca: *Palosul orașului sau barda gâdelui.* <https://www.muzeubaiaimare.ro/palosul-orasului-sau-barda-gadelui/> (Utolsó megtekintés: 2022. 06. 25.)

42 „1663 die 20 Aprilis. Mivel ez Szaplontski Sigmond és Völtsöki Nagy Mihály die 26 Februarii Daczó Szabó Istvánra tolvajul reátámadtak, lőtték, vagdalták, meghfosztották, mely vagdálások, lövések miatt Daczó Szabó István megis holt. (...) Törvénye ez volna ugyan, hogy kivitetnének és karóban vonatnának mindketten, de sok becsületes uraknak, embereknek könyörgések által ez halálnak nemét mitigálták ilyen formán, hogy mindketten vitessenek le a Veres Toronyhoz, és mindkettőnek fejét vetessék. Úgy is lőtt dolgok nyavalyásoknak.” TanJkv 3. sz. 212.

43 „Die 2 Martii. Egy karullyai legény városunk piacznán más egy oláh legént csákánnyal agyon vágván meghölt. Kinek feje elütéséért fizettem Daninak f. 1.” Közig. iratok 56/1657. 316.

44 „Die 6 Februarii. Malomi Szabó Bálint, mivel hütös feleségének életében az megnevezett Csaplár Jánosnéval fertelmeskedett volt, fejének vételétől fizettem az hengernek f. 1.” Feudális iratok 491/1641. 126.

45 1698. július 18-án az orgazdaság és boszorkányság vétkében bűnösnek talált Mészáros Boldizsárné Beregi Judit büntetését enyhítette Nagybánya városának törvényszéke elevenen megégetésről lefejezésre. TanJkv 6. sz. 248. Közölve: *Nagybányai boszorkányperek.* 128. A kiadásban megjelenő „szekér által a törvény székre ki vitettel” helyes olvasata szerintünk „hóhér által a törvényfához kivittel”.

46 TanJkv 3. sz. 220.

kálási után világosságra jöven, törvénye ilyen, hogy az szalonnadarab, kit megvötenek, nyakába köttetvén, kivitetik az Kákás mezőre, s felakasztatik”.⁴⁷ 1664-ben a meggyújtott szeméremszőrzettel az ördögöt „elperzselő” László nevű cigányt akasztották fel csalásért és kuruzslásért.⁴⁸

Az akasztott személyt egy napig lógni hagyták a kötélén, majd a hóhér a kivégzés helyszínén, azaz a Kákásmezőn levágta és eltemette. 1668. március 2-án a lopás és orgazdaság vétkében bűnösnek talált Szitás Tamásné és Gombkötő Mihálynét ítéltek akasztásra, amelyet a hóhér annak rendje és módja szerint végre is hajtott. Ám „midőn az Gombkötőné először felakasztották volna, jóllehet kedvezés az executortul semmi nem volt, mindazáltal, midőn már egy keveset az fán csüggött volna is, leesett az fáru, eloldván⁴⁹ az kötél, és így élete megmaradt, sok instantiákra az becsületes tanács megkegyelmezett neki, semmi poenát azután rejá nem vetvén, békével megmaradt az városban. De Szitásné ott maratt, másnap levágták, s eltemették”.⁵⁰

Vízbe fojtás. Mindössze két esetet találtunk vízbe fojtás általi kivégzésre Nagybanán, mindkettőt 1658-ban hajtották végre házasságtörés miatt elítélt asszonyokon. Egyikük, Váci Csizmadia István felesége egy ifjú legénnyel, Csizmadia Farkas Istvánnal paráználkodott, amiért a legényt lefejezték, az asszonyt pedig vízbe fojtották.⁵¹ A másik vádlott, Bogáti Istvánné fölött szintén halálos ítéletet mondott ki a törvényszék: „Bogáti Istvánnának Isten törvénye ellen való élete és paráznasága az tanúknak arra mutató derekas fassiójok által megvilágosított jelekből, de leghkiválképpen (!) az maga szájának vallásából világosságra jöven, ezbeli vétkéjért az Istennek nyájja között kigyomláztatik, kintvitetik, az Szaszar viziben vettetik”.⁵²

Elevenen elvermelés. Három olyan esetet találtunk Nagybanán, amikor élve elvermelésre ítélték a vádlottakat. Mindhárom esetben nők voltak az elítéltek, akiket csecsemő-, illetve gyermekgyilkosság bűntettében találtak vétkesnek. A végrehajtás során a meztelenre vetkőztetett elítéltet a Kákásmezőn az akasztófa tövébe ásott gödörbe helyezték, testét tövissel borították, majd elevenen elföldelték. 1641. január 30-án a tulajdon gyermekét megölő Csaplár Jánosné végezték ki ily módon,⁵³ 1664 májusában pedig a saját gyerekének a torkát átvágó Colossi Albertné.⁵⁴ 1664. június 27-én egy özvegy szolgáló elleni perben döntött így a törvényszék: „Egy özvegyasszony

47 Uo. 46.

48 Uo. 270–271. Közölve: *Nagybanai boszorkányperek.* 63.

49 Ti. eloldóván.

50 TanJkv 3. sz. 487.

51 Uo. 14.

52 Uo. 29–30.

53 Feudális iratok 491/1641. 126.

54 TanJkv 3. sz. 254.

N.N., ki szolgáló volt ez városon, most utolban Eötvös Péter úrnak szolgálója volt, midőn magát az testnek fajdalan (!) indulatira adta volna magát, és meghterhesedvén, hallatlan dologhra bocsátotta volna magát, ágyékából származott magzattyát kegyetlenül meghölte volna, és az secessusban vetette volna. Mely rettenetes dologh kinyilatkozván és világossághra jöven, törvénye ez: az Kákás mezőre kivitettetik, elevenen tövis között elvermeltetik, másoknak irtóztatására és rettentésére”.⁵⁵

Megkövezés. Egyike a legősibb kivégzési módoknak, már a Bibliában is találkozunk vele. Nem véletlen tehát, hogy Nagybányán elsősorban istenkáromlásért szabták ki, mint ahogyan egy 1665. december 11-én kelt ítélet szövegéből is kitűnik: „Debreczeni István Isten ellen való káromkodó szitkokkal szitkozódván, törvénye az: mint-hogy nem egycer cselekedted az rút szitkokat, jótevő Szent Uradat, Istenedet meghszidogattad, szentséges méltóságát az te nyelveddel meghkáromlottad, azért az te nagy bűneidért, szitkozódásidért az Kákás mezőre kivitetel, és kövel agyonverettetel”.⁵⁶ De 1640-ben például a törvényszék döntésének értelmében az édesanyját szidalmazó Pelbárti Nagy Andrást kötözték az akasztófához a cigányok, és kövezték halálra a szüleikkel tiszteletlenül bánók okulására.⁵⁷ 1654. augusztus 7-én „az mennyei nagy Isten neve meghkáromlásáért” Mészáros Nagy Istvánt is kövezésre ítélték, és a hóhér már a törvényfához is kötözte, amikor „sok böcsülletes emberek törekedésekre kegyelmet nyert, és elbocsáttatott”.⁵⁸

Megégetés. A boszorkányok, gyűjtogatók, paráznák jellegzetes büntetésének számított. Alkalmazásával főbüntetésként Nagybányán kizárólag boszorkánysáért elítélt személyek esetén találkoztunk. Összesen tíz boszorkányságban vétkesnek talált személyt küldtek máglyára a nagybányai bírák.⁵⁹ Először 1650-ben egy Dorkó nevű asszonyt,⁶⁰ utoljára pedig 1705-ben egyszerre három nőszemélyt, Szaszarinét, Szakácsnét és Pap Andrásnét: „Ti Szaszariné, Szakácsné, Pap Andrásné elegendő képpen megvilágosodván és megbizonyosodván a ti Isten ellen való gonosz cselekedetitek, varáslástok, bűvölések, bájolástok, ördögi mesterségtek, boszorkányságtok, melyet az hiteles tanúk, mind magatok szája vallása után, s mind pedig ördögi mesterségteknek gyakorlását sok ízben látván, hitek után megbizonyították, és hogy az vízben is belévetetvén, mint olyan személyek tisztátalanok lévén le nem mentetek, sőt az magatok

⁵⁵ Uo. 260.

⁵⁶ Uo. 343.

⁵⁷ TanJkv 2. sz. 34.

⁵⁸ Közig. iratok 7/1654. 58.

⁵⁹ A boszorkánysáért kivégzett személyek száma ennél nagyobb volt, de a többieket más ítélettel sújtották (lefejezés, akasztás).

⁶⁰ *Nagybányai boszorkányperek.* 58.

szavai is világosan meg mutogattyák, azért mind Isten, s mind az nemes ország törvénye szerént, mint olyan ördögi mesterséget követő boszorkányok, kivitetvén a Kákás Mezőre, a ti büntetéseiknek helyére, tűzzel testeteket megh égettetik”.⁶¹ A kalyibának is nevezett máglyát a Kákásmezőn ágakból rakták. Érdekességként jegyezzük meg, hogy az 1670-ben boszorkányságban bűnösnek talált Nagy Gergelyné ítéletének a szövege mellé valaki egy máglyát rajzolt a tanácsi jegyzőkönyv lapjára.⁶²

Érdekes adalékok az égetéssel kapcsolatban azok az esetek, amikor lopás, gyilkosság vagy paráznság miatt akasztásra, lefejezésre vagy megkövezésre ítélt bűnözők holttestét el is égették. 1667-ben egy Borzováról elsökött asszonyt Nagybányán fogtak el, és állítottak bíróság elé: „Egy borsovai asszony, Rigó Györgyné itt meghfogattatván, Borzováról ellene való tanúit deliberatummal onnét felhozván, mostan az Kákás mezőre kivitetik, ott két keze elvágatik, mivel leányát meghölte vejével, annak utánna az káromlásért kövel agyonveretik, és az vejével való paráznságért az teste tűzzel meghégettetik. Mely ezképpen ment véghe”.⁶³

Felnégyelés. Elevenen felnégyelést, tudomásunk szerint, egyszer sem hajtottak végre Nagybányán. 1700-ban a házasságtörést elkövető és férjét meggyilkoltató Pula Jánosné perének ítélete szerint az asszony ugyan megérdemelte volna, hogy lófarkon vontassák ki a városból és elevenen felnégyeljék, de mások közbenjárására az ítéletet enyhítették: előbb két kezét levágták, s az akasztófára szegezték, utána lefejezték, majd testét elégették.⁶⁴

Kerékbe törés. Egyike volt a legfájdalmasabb kivégzési módoknak. A kerékbe törést Nagybányán úgy hajtották végre, hogy a földre egymás mellé hézagosan elhelyezett fahasábokra fektették az elítéltet, és egy kerékkel a végtagjait, valamint a testét összeroncsolták. A zúzásra használt kerék mellett létezett egy karó tetejére erősített másik kerék is, amelyre a kivégzés után, mások elrettentésére, az összeroncsolt testet felhelyezték. Olykor a kereket tartó karónak a hegyébe a kivégzettnek a levágott fejét is kitzűzték.⁶⁵ Lopás, betörés, gyilkosság, paráznság büntette miatt szabták ki. 1665-ben a Pengő György boltját feltörő Prásmári Tamás ítélete így hangzott: „Mint afféle publicus malefactor, így büntettetik, hogy kivitetik az Kákás mezőre, lófarkon egyget kerülvén elsőben az piac circulussán véle, és ott kerékkel szárai, kezei meghrontattván, meghölettetik, és annakutánna kerékre felvettetik”.⁶⁶

61 Uo. 201.

62 TanJkv 3. sz. 691.

63 Uo. 427.

64 TanJkv 6. sz. 401–402.

65 TanJkv 7. sz. 414.

66 TanJkv 3. sz. 316.

Karóba húzás. A karóba húzásnak két változatát alkalmazták Nagybányán. Az egyik az volt, amikor az áldozatot egy földbe ásott kihegyezett nyársba ültették, azaz „karóba verték”,⁶⁷ a másik pedig, amikor a földre helyezett karóba lábainál fogva behúzták az elítéltet.⁶⁸ A büntetést tolvajlás és gyilkosság esetén egyaránt kiszabták. 1669-ben az oroszfalui Rusz Dánielnek érzékletesen hozták tudomására, hogy mi vár rá: „Oroszfalusi Rusz Dánielt Dobroviczán megfogván és idehozván fogságba, s az becsületes tanács és más vádlói is ellene inquiráltatván, s most az tömlöcből felhozatván, ellene való tanúkat őkegyelmek megolvastatván, elegendendőképpen az tanúkból megvilágosodott azon Dánisnak tolvajsága, gyilkossága s latorsága. Azért Istennel s felebarátival megbékéllék, az jövő pénteken törvényt hall: s hegyes lesz az koporsója, temetője az Kákás mező”.⁶⁹

TESTCSONKÍTÓ BÜNTETÉSEK

A testcsonkítás a halálbüntetés helyettesítésére szolgált. Már Szent István korában is e büntetések egy része megváltható volt. Később a minősített halálbüntetés súlyosbítására hajtottak végre testcsonkítást. Werbőczy *Tripartituma* már tiltotta a testcsonkító büntetések önálló alkalmazását, de a gyakorlatban a 18. századig még találkozunk alkalmazásával.⁷⁰

Nagybánya városának törvényszéke gyakran emlegette a *nyelv kimetszését* mint büntetést a rágalmazók, hamis esküt tevők vagy a városi előjárókat szidalmazók esetében. A végítéletek azonban mindig nyelvváltság (*emenda linguae*) fizetésére, nyilvános bocsánatkérésre, a szitkok visszavonására, testi fenyítésre, száműzésre stb. enyhítették a büntetést.⁷¹ 1711-ben a feleségét halálra verő Rusznak Mihályt, becsületes

67 „1663 die 26 Januarii. Cziprok Demjénnek latorsága, tolvajsága tanúk által világosságra jöven és mindenképpen constálván, törvénye ez, hogy mint efféle tolvaj, kivitetik az Kákás mezőre, és ott karóban veretik.” Uo. 205; „1663 die 15 Junii. Mivel Finta Jánosnak tolvajsága megbizonyosodott testissek által, ezért kivitetik az Kákás mezőre, karóban veretik, mint olyan tolvaj.” Uo. 215.

68 „Egy sikárlói olahot lopásért és egy remetei tolvaj oláhot (...) edgyiket hogy felakasztotta, másikat penigh nyársba vont, fizettem Daninak f. 2.” Közig. iratok 56/1657. 316.

69 TanJkv 3. sz. 628.

70 BÉLI: i. m. 169.

71 1660-ban a városi tanácsot szidalmazó Czeglédi Gergely ügyében született a következő ítélet: „Minemű gonosz nyelvvel illetted légyen jóakaró atyámfi, Czeglédi Gergely keresztén városunk becsülletes első tanácsit, ez immár az törvény előtt mindegyéb dolgokkal, mind peniglen leginkább az tanúknak vallásokbul világosan kitecik, mellyeket az törvény szorgalmatossan meghhánván-vetvén, így deliberált ellened: hogy tudniillik, mivel meghemlített becsülletes tanácsbéli urainkat, mint őrállóidat, pásztoridat nem csak nem becsülleted, hanem az Istennek világos és erős parancsolattya ellen illetlen, gyalázó be-

emberek közbenjárására és kiskorú gyerekeire való tekintettel, nem fejezték le, hanem „az piacon letérdepeltetvén fejed felet az fegyver megforgattatik, jobb kezed, ha meg nem váltod, mód nélkül való feleséged roncsolásáért elvágattatik, az városból számkivetésre kiűzetetell”.⁷² 1713. július 14-én a többrendbeli tolvajlást elkövető Dercze Istóknak hozta tudomására a bíróság, hogy „az Kákás mezőre kivitetetell, ott elsőben az jobb kezed elvágattatik és az akasztófára példauull felszegeztetik, azután fejed vétetetik, tested kerékre vettetik, az fejed abban az karóban, mellyen az testedet tartó kerék áll, tétetik”.⁷³ Ugyanazon a napon hozott enyhített ítéletet a bíróság az orgazdaságért és paráznaságért perbe fogott Szalontai Nagy Mihály ügyében: „Mél-tán megérdemlenéd, hogy felakasztatnál, mindazáltal most eczer grátiád lészen, és életed jó reménség alatt megmarad, hanem az akasztóházhoz kikísértetvén, ahoz köt-tettetvén keményen megverettetell, és a füled jövődöbeli jegyüll elvágattatik, az akasztóházra szegeztetik, az város határáról 12 mélyföldig menned elkelletik, ha pedig itt lappangani, járni taláztatoll, mostan érdemlet büntetésedet elvészed”.⁷⁴ 1713. október 6-án a nős paráznaságot és lopást elkövető Pongráczné Ruzska cigány asz-szony lefejezését orrlevágásra, verésre és száműzetésre enyhítették a bírák.⁷⁵

TESTFENYÍTŐ BÜNTETÉSEK

A testfenyítés olyan, fájdalom okozására törekvő büntetésnem volt, amely nem járt valamely érzékszerv vagy testrész eltávolításával.⁷⁶ Nagybányán az *ütlegeléssel végre-hajtott testfenyítő büntetések* (botozás, vesszőzés, korbácsolás) voltak a leggyakoribbak. Sajnos a források nem pontosítják, hogy milyen eszközökkel hajtották ezeket végre, általában csak megverést, megütögetést, megpercutiálást említenek, amelyet a Veres-

széddel és szidalommal illetted, az törvénynek szorossága szerint arra voltál érdemes, hogy nyelvedből, mellyel előljároidat megszidalmaztad, az cigány által egy darab kimecetnék, magadnak illendő büntetésedre, s másoknak példájokra. De meghtekéntvén őkegyelmek tiszteletes tanítóinknak és mostan melletted jelenlevő becsülletes urainknak éretted instan-tiájokat ex gratia őkegyelmek ebbéli poenádat így mitigálták, hogy cigány kezébe nem adattatol, hanem innen lemenvén, az plengérhez támasztatott lajtorjára fel kell hágnod, és egy kést ott felütnöd, mellyel való nyelvbéli csonkittatásodat meghérdemletted volna, és ott az becsülletes tanácsot jó felszóval megh kell követned, és az mit őkegyelmek felől gyalá-zatossan mondottál, visszakiáltanod, annakutánna az városul ki kell menned, és az közön-séges társaságtul elrekesztetel. És az nyelvedet is meghengedik, hogy azt ezután Isten di-csösségére, az mellyre teremtetett, és felebarátod tisztességére fordícsad”. TanJkv 3. sz. 77.

72 TanJkv 7. sz. 368.

73 Uo. 414.

74 Uo.

75 Uo. 421.

76 BÉLI: *i. m.* 169.

torony mellett felállított pellengérnél hajtott végre a hóhér.⁷⁷ Önálló büntetesként a kisebb lopást,⁷⁸ orgazdaságot,⁷⁹ testi sértést,⁸⁰ szitkozódást,⁸¹ paráznaságot elkövetőkre,⁸² főként a paráznaság következtében teherbe esett nőkre szabták ki.⁸³ 1660 februárjában a város egyik tolvajlásért perbe fogott fernezelyi román jobbágya a tömlőchen ülve várta a halálos ítéletet, a fogságban azonban lefagyott a lába. Ezt tekintetbe véve, a tanács az ítéletet „megkönnyebbítette”, tudomására hozva, hogy „az plengérben emígy-amígy meghveretik, s az városul kiűzetik”.⁸⁴

A *megbélyegzés* szintén egyike volt a testfenyítő büntetéseknek. 1664. július 4-én az állkulcs segítségével lopást elkövető Szebeni Kannagyártó János ügyében döntött el a bíróság, hogy: „az állkulcs tartásért az kulcs tüzessen itt az plengér alatt az homlokában süttetik, és kötél vettetvén nyakában, az városul in perpetuum extermináltatik. S úgy is lött, mert megbélyegezván kiűzetett, vereségh nélkül”.⁸⁵

77 Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a források következetesen a „pellengérben” kifejezést használják.

78 „1646 die 16 Aprilis. Kroppos Gergelyt hajtóvessző lopásáért hogy meghverte, fizettem d. 50.” Feudális iratok 733/1646. 75.

79 „1658 die 3 Maii. Felső Fernezelyi Orosz Jacab némely lopott marháknak kezénél való taláztatása miatt a plengérben megveretik.” TanJkv 3. sz. 19; „1659 die 14 Martii. Harangozo V. Istvánnak az kezében valami lopott marhát kapván, úgymint fejr ruhákat, puskát, magát is éca az Korcsolyás Imre házánál fogván meg, erre nézve, ebbéli dologáért kiviszik az veres torony alá, ott megverettetvén az városul kiűzetik.” Uo. 66.

80 „1658 die 10 Aprilis. Két cigányok, kiknek egyike lopásban taláztatott, másik pedig vért ontott, az veres torony alatt megverettetnek. Hasonlóképpen egy cigányasszony is.” Uo. 18.

81 „1666 die 16 Julii. Az kisebbik hengert, hogy az Csehi János úr disznáját meghverte, s az őkegyelme házánál hatalmaskodott, az pelengérben meghverték, jól az farát megpercutiálták.” Uo. 381; „1695 die 14 Septembris. Egy Erdély Mihály nevű cigány, itt az váras piacán az kenyérsütőket rútul becstelített (!), szidván, köpdösvén, s a kenyeret nyelvével fertelmesítettén, amellet másegyéb lopásbann is taláztatván, az plengér alatt jól meghverettetik, és az város határáról elűzetetik.” TanJkv 6. sz. 81.

82 „1646 die 6 Julii. Nyíró Ferencznét paráznaságáért az Veres torony alatt hogy megverte, fizettem d. 50.” Feudális iratok 733/1646. 75; „1663 die 14 Martii. Az henger János cigány paráznaságba esvén, noha az volna törvénye, hogy fejét vennék, de csak meghverik jól az plengérbe érette.” TanJkv 3. sz. 210.

83 „1660 die 3 Novembris. Az Isachné alias Gáborjániné szolgálóját, az asszonyembert meghfattyasodván, az nálla levőjért az plengérben megveretik.” Uo. 122; „1664 die 28 Novembris. Az koszos asszonyleánt penigh az Veres Torony alatt, minthogy terhes, az miatt keményen meghveretik az cigánnyal.” Uo. 274.

84 Uo. 107.

85 Uo. 261.

SZABADSÁGBÜNTETÉSEK

A szabadságbüntetések fajtái közül csupán a *számkivetés* végrehajtásában volt szerepe a hóhérnak, mivel ő volt az, aki a száműzésre ítélt személyeket kikísérte a városból. A számkivetést leginkább lopás⁸⁶ és parázsnaság esetén szabták ki. 1667-ben például egy, görögtől teherbe esett sánta szolgálóra mondták ki, hogy „kivitetik az plengérbe, ott az cigány az farát jól meghveri, s kiűzetik az városul”.⁸⁷

MEGSZÉGYENÍTŐ BÜNTETÉSEK

A büntetések egyik sajátos neme volt, amikor az elítéltet a mozgását korlátozó eszközök segítségével, megszégyenítő célzattal, közszemlére tették, nyilvános bocsánatkérésre vagy a bűncselekmény elkövetésére utaló megkülönböztető jelek viselésére kötelezték.⁸⁸

1640. május 30-án a gyűjtogatóktól tartó nagybányai tanács arról rendelkezett, hogy minden gyanús személyt zárjanak *kalodába*, s ha valakit a külvárosokban éjszaka fognak meg, azt reggelig a városkapuk előtt felállításra kerülő kalodákba zárják. Hozzátette, hogy „ez kalodáknak ususa penigh nem csak ez mostani alkalmatosságra, úgymint incendiáriusok állapottyára, hanem ennekutána is akármicsodaféle patratum miatt meghfogattatott emberekre kiterjed és tartozik”.⁸⁹ A későbbiekben a kalodát a pellengéernél állították fel, és elsősorban a szitkozódók büntetésére szolgált: „1667 die 3 Septembris. Mivelhogy az szitkos, átkos és egyéb rendeletlenséget cselekedő emberek, ifjak, vénék, nők és nőtelenek, férfiak és asszonyi állatok városunkban elszaporottanak, azért azoknak tapasztalhatóképpen való reprimátiójokra nézve, más felső városoknak módgyok szerént egy kalodát csináltattanak, melyet őkegyelmek az plengéernél fel is állítanak”.⁹⁰

86 „1658 die 13 Novembris. Az Lőrincz István feleségének, Czonka Sophinak is lopását noha tanúk által is világosították, de az maga nyelve vallása leginkább ezer tanú lött volna ellene, mellyért noha nekiis megkellett volna fulladni, de az nemes tanács gyengébb állapottyát és egyéb illendő tekinteteketis respectálván, életét most az eccer megtartják, abbéli büntetését evvel relaxállyák, hogy az hóhér az kötelet nyakában vetvén, azt az akasztófához ki kell vinni, onnan osztán elmennyen idegen határra, s városunk határán ne deprehendáltassék, mert ha itt kaphattják, büntetését elvész.” Uo. 46.

87 Uo. 415.

88 BÉLI: *i. m.* 172.

89 TanJkv 2. sz. 29.

90 TanJkv 3. sz. 449–450; „1671 die 23 Januarii. Gál Györgynek penig ördög lelkéről szitkozódását egy tanú hozván bé, az kalodába tétetik. Az felesége is oda tétetik, mivel férjét hamis hitűnek szidta, mellyet is egy tanú hozott bé.” Uo. 747; „1671 die 13 Februarii. Nemzetes Mikolai úr szolgálja, Lágyi András is morogván és szitkozódván az lelkével, most csak

A szitkozódók, rágalmazók, parancsmegtagadók büntetésére volt egy másik eszköz is Nagybányán: a *kalitka*. Sajnos, a szégyenketrec pontos helyéről nem szólnak a források. 1642. február 18-án a nagybányai magisztrátus megtiltotta a város lakosainak, hogy a misztótfalui vasárnapi vásárra kimenjenek, s ha bármi egyéb halaszthatatlan ügyben a várost mégis elhagyni kényszerültek, előtte engedélyt kellett kérniük a főbírótól. Hangsúlyozták egyúttal, hogy „az ki különben cselekszik, ha férfi, az tömlöcben harmadnapigh, ha asszonyember, az kalitkába tétessék, annyi napigh ott tartattatván”.⁹¹ 1668. november 28-án három cigányt zárattak a kalitkába Benyiczki Imre rágalmazásáért,⁹² 1695. június 22-én pedig a paráznaságot elkövető Csehi Sámuelné Szegedi Máriát.⁹³

A vétkek súlyosságához mérten enyhébb büntetésben részesülőket legtöbb esetben valamilyen megszégyenítő büntetésnek is alávetették, amely vagy az elkövetett bűnre, vagy a valójában megérdemelt büntetésre utalt. 1656. március 8-án a borlopásban bűnösnek talált Kovács Bálintot nem akasztották fel, hanem a pellengérnél megverték, s a nyakába lopótököt akasztva kiűzték a városból.⁹⁴ 1668. november 16-án két legényt a pellengérnél megverték, s a nyakukba fazekat kötve kizavarták őket a városból, mert a sokadalom alkalmával a város piacáról fazekakat loptak.⁹⁵ 1669-ben a lólopást elkövető, de közben az állat gazdájával kiegyező Oláh Gyurkának a hóhér istrángot vetett a nyakába, a Veres-torony alatt keményen megverte, majd, nyakában a kötéllel, a városból kiűzte.⁹⁶ 1694-ben az istenkáromlást elkövető Fűssy Mihályt a bíróság eredetileg megkövezésre ítélte, majd enyhített büntetésén: „vétked az város szolgája által kikiáltatván, magad kezébe két követ vévén, az hóhér által az városról kikísírtetel, és esztendőnek előtte az városra be sem bocsáttatol”.⁹⁷ 1699-ben a szál-lásadó komáját meglopó Nagy Ferencet nyakba vetett kötéllel kísérték ki a fekete ember a városból.⁹⁸

Amint egy 1667-es ítélet szövegéből kitűnik, a hóhér néhanap koszorúkötéssel is foglalkozott: „Egy Varga Györgyné nevű csaplár asszonnak, ki olyan lopásban találtatott, hogy az bort vízzel elegyítette, s úgy akarta eladni, de körmén kapták, törvénye ez: hogy igen szép sárga szalmából és kórós szénából csinált koronájú, jeles kakas, tyúk és lúd tollaival hegyesen meghkötött és fűzött koszorút tesznek az fejében

az kalodában tétetik érette, visellye az fakesztyűt, másszor az Dominus Kulczárt se szidgya.” Uo. 761.

91 TanJkv 2. sz. 49.

92 TanJkv 3. sz. 526.

93 Uo. 741.

94 TanJkv 2. sz. 180.

95 TanJkv 3. sz. 524.

96 Uo. 576.

97 TanJkv 6. sz. 31–32.

98 Uo. 321.

(minthogy még az rósa, szekfű, szászorszép és egyéb efféle hitván virágok nincsenek), és úgy háromszor az piac circulussát megh kell kerülni, vele lévén az henger, ki ugyan az szép koszorút köti, és az processiót elvégezvén az városbul ki nem űzik sok becsületes emberek instantiájára nézve, hanem az városházára feljövén, jövendő vásárnap onnan kellenek menni két hétig való Ecclesia követésére az templomban. Azomban az csaplárságh mellől is in perpetuum elesik őkegyelme. És így is lött az dologh, az kívül, hogy kéccer kerülte megh az piacot csak”.⁹⁹

A férjüket szidalmazó nőknek volt egy sajátos büntetése Nagybányán: egy nehéz kődarabot kötöttek nyakukba, amelyet – valószínűleg származási helyére utalva – eperjesi kőnek neveztek, s a hóhér kíséretében háromszor megkerültették velük a város piacát. Egy 1641. június 19-i számadásban ez áll: „Vásárhelyi Szígyártó István-néval urának szidalmazása, szidogatása és becstelen ellene való magaviseletlensége mia, az Eperjes követ (!) az piacon meghordoztatván, adtam az cigiánnak d. 50.”.¹⁰⁰ 1668-ban a férjét szidalmazó és átkozó Forintverő Ilonát büntették hasonló módon: „Az eperjesi nehéz kő az hóhér által nyakába vettetik, azzal az piacot, hóhér késérvén, háromszor meg kell kerülni (mert az afféle személyeknek való, kik férjeket becstele-nítik), azután az városbul in perpetuum exíliumba űzettetik”.¹⁰¹ 1663. október 31-én a városi előljárókat szidalmazó Tordai Katát is az eperjesi kő hordozására, majd a pellengéرنél való megverésre és a városból való örökös száműzésre ítélték.¹⁰²

ÖSSZEGZÉS

A bemutatott adatsorok alapján megállapíthatjuk, hogy Nagybányán a hóhérok a cigány közösség tagjai közül kerültek ki, és foglalkozásukból adódóan a társadalom perifériájára szorultak. A 17. században hosszabb időszakokon át két hóhér állt a város szolgálatában, a 18. századtól azonban már csak egy. A nagybányai ítélet-végrehajtót többször is kölcsönkérték a szomszédos törvényhatóságok, és ugyanígy járt el a nagybányai magisztrátus is, ha munkaerőhiány miatt nélkülöznie kellett saját hóhérját.

A hóhérra hárult a halálbüntetések, továbbá a testcsonkító, a testfenyítő és a megszégyenítő büntetések végrehajtása. A halálos ítéletek végrehajtása során az ítélet-végrehajtó nemcsak az elkövetett bűntetteket torolta meg, hanem másokat is el próbált rettenteni a hasonló bűnök elkövetésétől. Ez okból kifolyólag a kivégzések nyilvánosan zajlottak.

⁹⁹ TanJkv 3. sz. 434.

¹⁰⁰ Feudális iratok 491/1641. 126.

¹⁰¹ TanJkv 3. sz. 520.

¹⁰² Uo. 223.

A kivégzési módok közül a lefejezés és az akasztás volt a leggyakoribb, de szép számmal találtunk példát karóba húzásra, kerékbe törésre, megégetésre, megkövezésre, elevenen elvermelésre és két esetben vízbe fojtásra is. Megfigyelhető, hogy a háborús időszakokban (1660-as évek, 1700-as évek eleje) megnőtt a lakosság bűnözési kedve, ami a bűnözőkkel szembeni határozottabb hatósági fellépést eredményezte, ez pedig a testi fenyítések, csonkítások és kivégzések számának emelkedését eredményezte. Ezzel ellentétben a békés időszakok értelemszerűen a kivégzések számának csökkenését és az egyes bűnökért kiszabott büntetések enyhülését hozták.

EXECUTIONERS AND EXECUTIONS IN BAIJA MARE (NAGYBÁNYA) IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

Keywords: *Baia Mare; executioner; execution; crime; punishment*

The study deals with the person and the activity of the executioners from Baia Mare, and presents the punishments that were carried out by them. Due to the considerable amount of the archival sources the chronological boundaries of the analyze range from 1600 to 1730. The most important sources of the study are the privileges, the town accounts, the records of the public administration and the minutes of the town council of Baia Mare. The executioners were members of the gipsy community of the town, and because of their occupation, they were living on the margins of the society. For a long period during the 17th century two executioners were in service, but starting from the 18th century there was only one. He was responsible for the execution of the death penalties, mutilations, corporal and humiliating punishments. Beheading and hanging were the most common methods of execution, but a good number of wrongdoers were impaled, broken on wheels, burned, stoned, buried alive, and even drowned. The study showed that in times of war (1660s, early 1700s) the crime rate increased, which implied a more determined action by the authorities, and as such the number of corporal punishments, mutilations, and executions increased. In contrast in times of peace the number of executions decreased and the punishments imposed for crimes became less severe.

CĂLĂII ȘI EXECUTAREA SENTINTELOR ÎN BAIJA MARE ÎN SECOLELE XVII-XVIII

Cuvinte-cheie: *Baia Mare; călău; execuție; crimă; pedeapsă*

Studiul prezintă persoana și activitatea călăilor din Baia Mare. Pe lângă trecerea în revistă a atribuțiilor acestora, face o analiză a principalelor tipuri de pedepse executate de călăi. Datorită numărului mare de surse primare limitele cronologice ale lucrării se situează între anii 1600 și 1730. Izvoarele consultate au fost privilegiile orașului, actele feudale, actele adminis-

trative, socotelile orășenești, precum și protocoalele proceselor verbale ale magistratului orășenesc, care se păstrează la Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, în fondul primăriei orașului Baia Mare. În majoritatea cazurilor călăii proveneau din rândul comunității de romi din oraș, care și datorită ocupației lor se situau la periferiile societății orășenești ale vremii. Pentru perioade lungi din secolul al XVII-lea doi călăi se aflau în slujba orașului, dar din secolul al XVIII-lea numărul lor a scăzut la unu. Pe lângă executarea pedepselor capitale, călăii era responsabili și cu efectuarea mutilărilor, a pedepselor corporale și a celor umilitoare. Execuțiile au avut loc în public în fața porții Maghiare pe locul numit Câmpia cu pipirig. Dintre metodele de execuție decapitarea și spânzurarea au fost cele mai comune, dar s-au păstrat de asemenea un număr considerabil de exemple de trageri în țeapă sau pe roată, arderi, lapidări, îngropări de viu sau înecări în apă. Analiza a arătat că perioadele de război (anii 1660, începutul anilor 1700) au fost însoțite de o creștere considerabilă a ratei criminalității din oraș și de o implicare mai hotărâtă a autorităților, ceea ce a adus la creșterea numărului pedepselor corporale, a mutilărilor și a execuțiilor. În perioadele pașnice însă numărul execuțiilor a scăzut și pedepsele aplicate pentru anumite infracțiuni au devenit mai blânde.